

KAJENJE V ZRCALU DRUŽBENE ETIKE

Božidar Voljč

POVZETEK. Ob načrtovanju in sprejemanju zakonodaje o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov, ki smo se ju v Sloveniji lotili s prvim zakonom leta 1996, v letih 2007 in 2017 pa so sledila z Evropsko direktivo usklajena dopolnila, je prav, da pomislimo na družbene in etične okoliščine, ki spremljajo njihovo uresničevanje. Vsaka protitobačna zakonodaja prinaša v družbeno kulturo odnosov, ne samo med kadilci in nekadilci, nekaj novega, kar je treba razumeti in sprejeti. Način uvajanja sprememb naj družbe ne razceplja na tiste, ki so za in tiste, ki so proti, ampak naj ene in druge povezuje v skupnem dobrem. Dosedanje družbene reakcije pri nas so pokazale, da tovrstna zakonodaja lahko z neprimernim načinom omejevanja prizadene tudi čustva in osebnostno dostojanstvo kadilcev. V okvirih celovitega prizadevanja po zmanjšanju kajenja v Sloveniji pa bi veljalo več skrbne pozornosti nameniti načinom, kako za nekajenje pridobiti nove mlade kadilce in noseče kadilke.

Leta 1996 smo na takratnem Ministrstvu za zdravstvo pripravili Zakon o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov, ki ga je Državni zbor še istega leta sprejel. Velike spremembe, ki jih je vnesel v kulturo odnosov med nekadilci in kadilci, so slednji takrat sprejeli z razumevanjem in strpnostjo. V javnosti kajenja do takrat ni nihče in nikjer omejeval. Kadilo se je v lokalih, uradih, vlakih in avtobusih, tudi v zdravstvenih ustanovah so bili z ogorki napolnjeni pepelniki, spominjam se profesorja, ki si je celo med predavanjem prižgal cigareto. Danes je težko s podatki oceniti, koliko je takratno kajenje vplivalo na razširjenost bolezni srca, ožilja in malignomov, koliko prezgodnjih smrti in izgubljenih let življenja je bilo povezanih z njim, vemo pa, da je bilo tega veliko.

Leta 2007 so zakon zaostri z nekaterimi dopolnili. Po nadaljnjih devet letih ga je bilo treba znova dopolniti v skladu z Evropsko direktivo o usklajevanju zakonov in predpisov o proizvodnji, oglaševanju in prodaji tobačnih izdelkov; potreba po dopolnitvi je temeljila na novih dokazih o škodljivosti rabe tobaka, na poudarjeni odgovornosti zanje pri sebi in drugih pa tudi na pojavu "neškodljive" elektronske cigarete. Ministrstvo za zdravje je v skladu z direktivo in smernicami Svetovne zdravstvene organizacije pripravilo predlog posodobljenega zakona, ki je uvedel številne spremembe. Sodeč po raziskavah javnega mnenja, ga podpira velika večina slovenske družbe. Kot nekdanji resorni minister in pobudnik prvega Zakona o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov želim osvetliti nekaj etičnih okoliščin, ki so v naši družbi povezane s kajenjem in prizadevanji za njegovo zmanjšanje.

Kajenje sodi med tiste grožnje zdravju, ki jih je teoretično najlažje, v življenju pa zelo težko preprečiti, in ki slej ko prej ostaja poglavitni vzrok najbolj razširjenih bolezni in prezgodnjih smrti. Vendar podatki o uničujočih posledicah očitno ne zmanjšujejo njegove priljubljenosti. Danes vsi, tudi kadilci, vemo, da vsakdo, ki kadi, zavestno škoduje samemu sebi. Z etičnega vidika je zato pomembno, kakšen odnos imamo nekadilci, zdravstveniki in zakonodajalec do zasvojenih s kajenjem.

Kajenje ni prepovedano, ni kaznivo in ni edina zdravju škodljiva razvada. Je demokratična, vsakomur dostopna možnost. A danes se pravice kadilcev končajo ob pravicah nekadilcev in nobenega razloga ni, da bi kadilce kakor koli obtožujoče obravnavali, dokler ne ogrožajo zdravja drugih. Nihče ni popoln in med nami se zlahka najde marsikaj, kar v primerjavi s kajenjem družbi in posameznikom povzroča veliko več škode. Zato je uresničevanje z zakonom predlaganih omejitvenih ukrepov vedno treba ločiti od dostojanstva kadilcev in z njim povezanih človekovih pravic. V resnici so žrtve kajenja in zakon naj jim pomaga, da ga bodo tisti, ki to želijo, lažje opustili. Prehuda zdravstvena gorečnost bi s kriminalizacijo kadilcev utegnila cilju zakona bolj škodovati kot koristiti. Vendar je ob tem opozorilu treba izpostaviti dvoje okoliščin, kjer je ob kajenju vrednoto zdravja tudi z etičnega stališča treba podpirati kar se da odločno.

Prvo je kajenje med otroki in mladoletniki, drugo pa kajenje v nosečnosti. Med mladimi je cigareta še vedno nekakšen simbol odraslosti, kot je bil med nami, ko smo bili v njihovih letih. Kadilcev pa je med mladimi danes več, še posebej med dekleti. Tobačna industrija nikoli ni imela etičnih zadržkov do kajenja med otroki, ohlapni družbeni odnos do njega pa se kaže v tem, da otroci kljub prepovedi lahko kupujejo cigarete. Prav je zato, da zakon uvaja licence za prodajna mesta, saj omogočajo učinkovit nadzor nad prodajo tobačnih izdelkov in ostrejšo sankcioniranje kršitev zakona. V nosečnosti pa kajenja ni mogoče sankcionirati, saj gre za odrasle osebe. Sem prepričan javni zdravstvenik, vendar nikakršen zdravstveni absolutist. A če vidim kaditi nosečnico, me prizadene pomisel, kako nikotin vpliva na razvijajoče se bitje v njej. Tu ni opozarjanja nikoli dovolj; da kajenje in nosečnost ne gresta skupaj, sodi danes v osnovno šolo zdravstvene pismenosti.

Dvojnost človeške narave, prepletanje dobrega z zlim in škode s koristjo se kaže tudi v etično razcepljenem odnosu družbe in politike do kajenja. Na eni strani rohnimo proti njegovi škodljivi uporabi, na drugi pa skrbimo, da je tobak mogoče kupiti za vsakim vogalom, s čimer vzdržujemo njegovo priljubljenost in dopuščamo nenehno pridobivanje novih žrtev med mladimi. Vendar ni nepomembno, da prodaja tobačnih izdelkov prinaša dohodek državnemu proračunu. Izračuni sicer vedno znova kažejo, da zdravljenje ljudi zaradi bolezni, povezanih s tobakom, stane družbo več, a za vsakega ministra za finance je zdravstveni denar predvsem odtekanje iz proračuna, kajenje pa omogoča njegovo vsakodnevno dotekanje, zdaj in tukaj. Denar sicer ne smrdi, pravijo, a kadilski denar je, četudi "opran" v proračunu, etično obremenjen z boleznijo in prezgodnjo smrtjo. V resnici je opran šele takrat, ko je namenjen tudi za zmanjševanje zdravstvenih posledic kadilskih navad. Vsak poklic in vsaka funkcija sta povezana z deontološko odgovornostjo, s tistim, kar je v kakem poklicu ali položaju lepo in prav. Zato je lepo in prav, da zakon uvaja posebno dajatev na tobačne izdelke, ki je nov vir za zdravljenje s tobakom povezanih bolezni, preprečevanje in opuščanje kajenja,

krepitev zdravja in zdravih navad v slovenski družbi. Nova dajatev je povezana z višjo ceno tobačnih izdelkov, znano pa je, da je prav cena najmočnejši regulator njihove porabe, še posebej med mladimi, ki so v tobačni verigi najbolj občutljiva skupina.

Pričakujemo, da bo zakon v Sloveniji prispeval k izboljšanju javnega zdravja, in zmanjšanju primerov bolezni in smrti, povezanih s tobakom, zmanjšal kajenje med mladimi in zvečal opuščanje kadilskih navad. Vse to je povezano z manjšimi izdatki za zdravstveno varstvo, ne da bi bilo treba zmanjševati sedanje pravice iz zdravstvenega zavarovanja.

Živimo v času, ko je dobrobit kapitala pomembnejša od blagostanja in zdravja državljanov. Stotine zaposlenih je zaradi zavržne pogoltnosti posameznikov z družinami vred ostalo na cesti, velikih slovenskih podjetij, s katerimi smo se poosebljali, ni več. V tem, kar smo doživeli, ni ekonomske kulture in znanja, ljudje brez občutka odgovornosti so z bankami izgubili igro pokra za usodo številnih slovenskih družin in zaposlenost mladine. Kako naj v okoliščinah, ki jih obremenjuje še nesposobnost politike, da bi nazorske razlike sprejemala kot demokratično podlago za razcvet socialno usklajene družbe, sprejmemo usmeritve na videz manj pomembnega zakona o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov?

Raziskave javnega mnenja vedno znova potrjujejo, da je za slovensko družbo zdravje najvišja vrednota. Med drugim to pomeni, da je zdravje redko področje, ki nas ne razdvaja, ampak povezuje. To se je z večinsko podporo javnosti izkazalo ob sprejemanju obeh dosedanjih zakonov o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov. Tudi sedanji predlog zakona ni usmerjen proti kadilcem. Kdor hoče, bo kadil še naprej. Poleg skrbi za zdravje je njegovo bistvo še v socialni in zdravstveni kulturi, v bontonu med kadilci in nekadilci, kar vse prispeva k večji strpnosti in bivalni zrelosti vsake družbe.

Slovenska Vlada in poslanci Državnega zbora so zakon soglasno podprli, kar predlagatelje zakona zavezuje h kakovostnemu, strpnemu in kolikor mogoče uspešnemu uresničevanju.